

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΩΣ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ἐγνωρίσαμε τὴν ἐπίδραση ποὺ ἔχουν τὰ τρία εἶδη τῶν παραγόντων, οἱ φυσικοὶ, οἱ οἰκονομικοὶ καὶ οἱ πνευματικοὶ παράγοντες ἀπάνω στὴν κοινωνία. Ἐκεῖνο, ποὺ πρέπει νὰ κάμωμε τώρα, εἶναι νὰ δώσωμε τὴν εἰκόνα τῆς σημερινῆς κοινωνίας, γιὰ νὰ ἀποκτήσωμε ἔτσι τὴν βάση, ποὺ ἀπάνω της θὰ στηριχθῇ ἡ νέα ἀγωγή.

Ἡ σημερινὴ οἰκογένεια, ποὺ μέσα στὸν κύκλο της γεννιοῦνται καὶ μεγαλώνουν τὰ παιδιὰ μας, δείχνει τὴν τάση μιᾶς τεράστιας μεταμόρφωσης. Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ ἀνέπτυξε μὲ τὴ μεγαλύτερη βαθύτητα καὶ δεξιότητα ὁ Müller - Lyer στὴ μεγάλη Κοινωνιολογία του. Ἀναφέρομε, προπάντων τὴν πλατεῖα ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος, ποὺ κάνει στοὺς τόμους: «Ἡ Οἰκογένεια», (1) «Φάσεις τῆς ἀγάπης». (2) Στὸν τόμο «Ἡ οἰκογένεια» συνοψίζει τὴν γνώμη του ὡς ἑξῆς: (3)

«Ἐτσι ἡ οἰκογένεια, ποὺ στὸ περασμένο στάδιο τοῦ πολιτισμοῦ ἦταν ἡ μητέρα τῆς αὐστηρῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, ἡ βάση τοῦ Κράτους, ὁ φορέας τῶν ἠθῶν καὶ τῆς κοινωνίας, ὁ καλλιεργητὴς ὄλων τῶν σημαντικώτερων καὶ εὐγενικώτερων ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, στὴ σημερινὴ της μεταβατικῆ μορφῇ κατάντησε ἐμπόδιο στὸν πολιτισμό. Καὶ δ,τι καλὸ κρύβει ἀκόμα στὸν κόρφο της, κατάντησε κι' αὐτὸ ἐμπόδιο στὸ καλύτερο. Ἡ οἰκογένεια πρέπει νὰ μεταμορφωθῇ, καὶ ἡ μεταμόρφωσή της ἀρχισε κιόλας». Τὴν αἰτία τῆς κωλυτικῆς αὐτῆς ἐπίδρασης τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς βλέπει ὁ Müller - Lyer μὲ τὸ δίκιο του

(1) Προπάντων στίς σελίδας 206—213, 278—302.

(2) Προπάντων στίς σελίδας 73—97.

(3) Σελ. 300 συνάχ.

στο άπεριορίστο κληρονομικό δικαίωμα τής οικογένειας: «'Αλλά, λέει, στην κοινωνικοποίηση τής εργασίας, (ή παραγωγή έκοινωνικοποιήθηκε. Ποιός εργάζεται πιά για τόν έαυτό του στην παραγωγική του εργασία;) εξακολουθεί νά ισχύη ή οικογενειακή κληρονομιά σαν ένα προνόμιο, πού φέρνει μερικούς στη θέση, χωρίς ποτέ οί ίδιοι νά παράγουν τίποτα, νά ιδιοποιούνται τά προϊόντα τής εργασίας, πού παράγουν οί άλλοι, μέ άλλα λόγια, νά ζούν χωρίς εργασία, σαν παράσιτα, και όμως νά ζούν μέσα στην άφθονία και τή χλιδή μόνο και μόνο έπειδή έκληρονόμησαν πλούτο. Τό δικαίωμα αυτό, ύστερα από τήν κοινωνικοποίηση τής παραγωγής, γίνεται άναγκαία αισθητό σαν τήν μεγαλύτερη άδικία... Φαινομενικά μόνο κείνος, πού έγινε πλούσιος από κληρονομιά, ζή από τόν πλούτο τών γονέων του, στην πραγματικότητα όμως ζή από τά προϊόντα τής εργασίας τών συγχρόνων του ανθρώπων, και πρέπει γι αυτό, καθώς και κάθε άλλος, πού καταναλίσκει περισσότερα αγαθά παρά πού παράγει, πρέπει νά θεωρηται κοινωνικά έπιζήμιος». (1)

Δέν είναι ανάγκη νά επαναλάβωμε έδώ τά βαθεία έπιχειρήματα του άνδρος αυτού για όσα λέει. "Όλα συμπληρώθηκαν όμως και άναπτύχθηκαν από τίς έρευνες, πού έκαμε στα τελευταία χρόνια ή "Ένωση τής ριζοσπαστικής Έκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης και τών όποιών τά πορίσματα βρίκει κανείς στον τόμο τών πρακτικών «Jugendnot» (2) Μπορούμε νά τονίσωμε ότι, ή σημερινή μας νεολαία βρίσκεται σέ πολύ δύσκολη θέση. Βρίσκεται σέ δύσκολη θέση, γιατί προέρχεται από οικογένεις, πού— έφόσο άνήκουν στην τάξη τών κτηματιών— έξαιτίας τής οικονομικής κρίσης, βρίσκονται σέ μιá έσωτερική ψεύτικη κατάσταση. Οί οικογένεις αυτές ζούν μέ τήν ιδεολογία δικαίου περασμένης έποχής, τής έποχής του «περιορισμένου νοικοκυριού» αν και ή οικονομική κατάσταση τής ανθρωπότητας άλλαξε ριζικά. Και μέσα στην κατάσταση αυτή, κάθε παιδί, πού έχει λεπτά αισθήματα, δέ μπορεί παρά νά υποφέρη. 'Αλλά και έφόσο ή οικογένεια δέν άνήκει στην πλούσια τάξη, όπως π. χ. ή οικογένεια γενικά του μισθωτού ύπαλλήλου, παρουσιάζεται μιá παρόμοια κατάσταση: "Η ανάπτυξη δηλαδή τών επαγγελματικών τάξεων έχει προοδεύσει τόσο πολύ, ώστε ή παράδοση του επαγγέλματος, βοηθημένη από τό κοινωνικό αίσθημα τής «τιμής τής τάξης», άπαιτεί τίς ίδιες θυσίες όπως και ή κληρονομιά του πλούτου. Τό ταξικό Κράτος δηλαδή του μεγάλου καπιταλισμού κα-

(1) «Phasen der Kultur». σελ. 304.

(2) Έφεδόθηκε από τόν Danziger και Kaverau. Έξοτ. οικο; Krust Oldeuburg. Λίφτα 1929.

τόρθωσε με πολλή ξυπνάδα να αποσπασί από τὸ προλεταριάτο μεγάλους κύκλους ἀνθρώπων, πού φυσικά ἀνήκουν σ' αὐτὸ καὶ νὰ τοὺς ξεγελάσῃ με τὴν ἔννοια τῆς «τάξης», στὴν ὁποία ἄ γλισχρος μισθὸς συμπληρώνεται με τίτλους, παράσημα καὶ σύνταξη. Ὁ δημοδιδάσκαλος, πού πλερώνόταν πὺ ἀσχημα καὶ ἀπὸ ἓνα καλὸν ἐργάτη, ἀδυσθάνοταν τὸν ἑαυτὸ του ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἐργάτη, γιατί εἶχε τὴν «τάξη» του καὶ τὴ «μόρφωσή» του. Ὁ καθηγητῆς τοῦ γυμνασίου, πού κέρδιζε λιγότερα ἀπὸ ἓναν καλὸ ἐμποροῦπάλληλο ἢ περιουθεύοντα πλασιέ, ἐδίλεπε με περιφρόνηση τοὺς κύκλους αὐτοὺς. Ὁ δικηγόρος καὶ ὁ ἀξιοματικὸς μποροῦσαν νὰ πεινοῦν χρόνια, τοὺς ἀποζημιωνε ὁμως γι' αὐτὸ ἢ ἐλπίδα νὰ χορέψουν κάποτε με καμμιά κοπέλλα τῶν εὐγενῶν ἢ, γιατί ὄχι, καὶ τῶν ἀδλικῶν. Αὐτὴ ἦταν καὶ εἶναι ἀκόμα ἡ ψωροπερηφάνεια τῆς τάξης, πού δυσκολεύει τόσο πολὺ τὴ συναναστροφή με τοὺς κύκλους αὐτοὺς καὶ πού κάνει κάθε λογικὸ ξένο νὰ γελά μαζί μας.

Οἱ οἰκογένειες ὁμως τῶν ἐργατῶν σακατεύονται ὀλοτελα ἀπὸ τὸν ἀφηνιασμένον ρυθμὸ τῆς μοντέρνας ἐργασίας. Ἡ μητέρα ἐργάζεται στοὺς ἐργοστάσιο. Τὰ παιδιὰ ἀφήνονται στοὺς ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ πολὺ-πολὺ στὴν κουρασμένη γιαγιά. Γυρίζουν μόνον τους μέσα στοὺς δρόμους. Με τὸ συνωστισμό, πού ἐπικρατεῖ στα σπίτια τους, τρῶνε ἀπὸ τὸ ἴδιον πιάτο με ἄλλους καὶ κοιμούνται στοὺς ἴδιον κρεβάτι με ἄλλους. Ἀκοῦν καὶ βλέπουν πράματα, πού δὲν ἔπρεπε. Ἀναγκάζονται νὰ μποῦν πρόωρα στὴ δουλειά. Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ, σὲ πολλὲς τέτοιες οἰκογένειες, πού τοῦλάχιστο ἔπρεπε νὰ ἔχουν τὸ συναίσθημα τῆς περηφάνης φτώχειας, κυριαρχεῖ ἡ λαχτάρια γιὰ τὸ ἐπιχρυσωμένο ψεῦδος τῶν πλούσιων.

Μὲ τὰ δεινὰ αὐτὰ τῶν οἰκογενειῶν, πού στηρίζονται ἀπάνω σὲ μιὰ ὑπερταξικὴ ἰδεολογία δικαίου, ἐνώνονται τὰ δεινὰ τῶν φύλων, πού στηρίζονται ἀπάνω σὲ μιὰ ὑπερταξικὴ ἠθικὴ ἰδεολογία. Θὰ ὑπέθετε κανεὶς, πὼς με τὸ συνωστισμό τῶν κατοικιῶν μας, με τὴ μεγάλη γειτνίαση τῶν φύλων ἐξαιτίας τῆς στενότητος τοῦ χώρου, θὰ ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους νὰ συνηθίσουν νὰ βλέπουν με φυσικότητα ὁ ἓνας τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου. Καὶ ἔτσι εἶναι, ἔστιω καὶ μερικά, στίς οἰκογένειες τῆς τέταρτης τάξης. Μόνον πού ἡ ἀσχήματα στίς κατοικίες αὐτὲς καὶ ἡ ζέστη ἀπὸ τὸ συνωστισμό καταστρέφουν πολλὲς φορές, ὅ,τι καλὸ φέρνει ἡ γειτνίαση αὐτὴ. Στὸν ἀστικό ὁμως πληθυσμὸ ὑπάρχει τόση ἀπόσταση ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς καὶ τὰ παιδιὰ, ἀνάμεσα στοὺς ἀδερφοὺς, καὶ ἡ ἀθωότητά τους καὶ ἡ φυσικότητά τους τόσο καταστρέφονται, πού καμμιά δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ τίς ἐπακαθήρη. Λεῖπει ἀπ' ἀνάμεσά τους ἡ ἐξοικείωση. Τὰ χωριστὰ δωμάτια τοῦ ὑπνοῦ

τούς καταστρέφουν την ἀφέλεια, τὴ φυσικότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ καλογοερικὴ ἠθικὴ, ποὺ θεωροῦσε ἀμαρτία τὸ γυμνὸ καὶ τὸ φυσικὸ, θριαμβεύει στὰ δωμάτια τῶν παιδιῶν τῆς καλῆς λεγόμενης κοινωνίας. Ἐκεῖ κτρέπονται νὰ ποῦν ἀκόμα καὶ τὴ λέξη «γυμνός» καὶ μὲ ἐπιφωνήματα ἀπαστροφῆς, ὅπως «πφούι!» καὶ ἄλλα, λερώνουν τὴν ὠραιότητα τοῦ σώματος. Καὶ ὅμως ὅπῃρχε πάντα ἡ συνήθεια νὰ γδύεται κανεὶς κατὰ τὸ νυχτερινὸ ὕπνο. Στὴ Δανία μάλιστα ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐκράτησε ὡς τὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνα. Ἀλλὰ ἡ πονηρία τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς οἰκογενειαρχικῆς ἐποχῆς τῆς κοινωνίας, ποὺ χρησιμοποιοῦν τέτοιες μὸδες στὰ ροῦχα, ποὺ νὰ παρουσιάζουν τὴ γυναῖκα μόνον σὰν θηλυκὸ, σὰν δοχεῖο ἡδονῆς, κατόρθωσαν ὥστε ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς τῆς γενετήσιας ὁρμῆς νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀδιαφορία, ἀφέλεια καὶ φυσικότητα. Καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτὴ τῆς οἰκογενειαρχικῆς ἐποχῆς τῆς κοινωνίας (ἀπὸ τὸ μεσαίωνα ὡς τὸ 19 αἰῶνα, ἰσως καὶ ὡς σήμερα), ποὺ οἰκονομικὰ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ κάμῃ τὸ κορίτσι πικὴ ἐπιθυμητὸ γιὰ τὸ γάμο, πνέει σὰν μολυσμένον ἀέρα ἀνάμεσα στὶς οἰκογένειες τοῦ καλύτερου ἀστικού πληθυσμοῦ.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ψέμα τῆς ὑπερταξικῆς ἠθικῆς ἰδεολογίας, ἐνωμένης μὲ τὴν ἐξίσου ἀδικαιολόγητη κηδεμονία τῶν γονέων ἢ τοῦ πατέρα, ποὺ βαστᾶ ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ ἐποχὴ.

Τι συμβαίνει ὅμως τώρα; Μέσα στὸν παλιὸ αὐτὸ ἀστικὸ κόσμον μπαίνουν οἱ νέες συνθήκες τῶν ὑπηρετριῶν καὶ ὑπηρετῶν. Οἱ ὑπηρετρίες δὲν εἶναι πιά ὅπως στὸν παλιὸ καιρὸ. Οἱ σχέσεις τους μὲ τὶς οἰκογένειες εἶναι ἐλεύθερες, ἡ θέση τους ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν προειδοποίηση στὴν περίπτωση τῆς ἀπόλυσης. Ἐχουν καθήκοντα, μὰ ἔχουν καὶ δικαιώματα. Καὶ ἂν ἀκόμα ἡ κυρία τοῦ παλιοῦ καιροῦ παρακονιέται γιὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴ — ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς λουθηρανῆς ἠθικῆς μὲ τὸ δίκιο της, — στὴν κατάστασιν αὐτὴ βρίσκεται ὁ πυρήνας νέων κρίσεων, ἀλλὰ καὶ νέας δημιουργίας. Ὁ ἄλλος κόσμος, ὁ κόσμος τοῦ παρόντος, ποὺ στὶς φλέβες του χτυπᾷ τὸ αἷμα του δυνατὰ, μὰς ὁδηγεῖ συχνὰ στὴν ἄβυσσον, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὸ μυστήριόν του, μὰς διδάσκει καὶ συχνὰ μὰς ἀνοίγει τὰ μάτια. Πόσα παιδιὰ τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν δὲν ἀνοῖξαν τὰ μάτια τους μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὑπηρετῶν! Πόσοι νέοι δὲν βρῆκαν στὴν παιδαγωγίαν, στὴν ὑπηρετρία, τὶς πρῶτες συγκινήσεις τοῦ ἔρωτα! Ἔτσι γεννιέται ἓνα ὀρμητικὸ κύμα νέας ζωῆς, ποὺ μὲ τὴ νοστροπία, ποὺ ἔχει ἀκόμα ἡ κυρία τοῦ σπιτιοῦ, μπορεῖ νὰ ἀποβῇ επικίνδυνον γιὰ τὰ παιδιὰ μας, καὶ ποὺ ἡ δύναμὴ του μπορεῖ νὰ κοπῇ μόνον ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῶν παιδιῶν, ποὺ θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴ μεταμόρφωσιν τῆς οἰκογένειας.

Πόσο γενικὰ μακριὰ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς τέταρτης τάξεως

κρατοῦνται τὰ παιδιὰ τῶν ἀστών! Εἴτε ὅταν ἔρχονται στο σπίτι διάφοροι μικροτεχνίτες εἶτε ὅταν τὰ παιδιὰ τοῦ σπιτιοῦ τῆς αὐλῆς ζητοῦν συναναστροφή μετὰ τὰ ἀστικά παιδιὰ. Θεωρητικὰ βαίβαια διδάσκεται στα παιδιὰ τῆς τρίτης τάξης ἡ ἀγάπη στον πλησίον, στήν πράξη ὁμως διστάζουν νά τήν ἐφαρμόσουν. Τό βρίσκουν μάλιστα περίεργο, ὅταν ἕνα ἀστικό παιδί κάνει συντροφιά μετὰ τὸ παιδί τοῦ χτίστη ἢ τοῦ μαραγκοῦ, τοῦ γαλατᾶ ἢ τοῦ ἀμαξᾶ, καί τὸ διδάσκουν τότε νά κρατῆ ἀπόσταση. Καί ὁμως αὐτός ὁ κόσμος τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς ἐργασίας εἶναι ποῦ ἔχει τίς ἀμέτρητες χαρές τῆς, ἀκριβῶς γιά τὰ ὁρατὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν. Τὰ παιδιὰ βέβαια εἶναι πάντα πρόθυμα νά βοηθήσουν, νά συνεργασθοῦν μετὰ τὸν ἐργάτη τοῦ χειροῦ, αὐτὸ ὁμως δέν πάει, δέν ταιριάζει!—ἔτσι τοὺς λένε.—Θά λεριωθοῦν, καί αὐτὸ εἶναι μόνο ἔργο τῶν ἐργατῶν καί ὄχι τῶν ἀνθρώπων τῆς τάξης τους. Ὁ πατέρας ἐργάζεται μετὰ τὸ κεφάλι. Αὐτὸ εἶναι εὐγενικώτερο, τοὺς λένε. Καί λυπημένο ἀφήνει τὸ παιδί τὸ πιπέλο τοῦ μπογιαντζή, ποῦ τὸ εἶχε στα χέρια ἔτοιμο νά μπογιαντίσῃ. Ὡς τὰ δωμάτια τῶν παιδιῶν μας φθάνει ὁ χωρισμός : Ἐργασία τοῦ κεφαλιοῦ καί ἐργασία τοῦ χειροῦ. Εὐγενῆς καί ἀγενῆς ἐργασία. Ἐργασία μετὰ ἀσπρη ρόμπα καί καθαρά χέρια, καί ἐργασία μετὰ τὴν ἐργατικὴ στολή, ποῦ ἀπάνω τῆς βλέπεις καί μυρίζεις τὰ σημάδια τῆς ἐργασίας. Ἐργασία τῶν ἀστών καί ἐργασία τοῦ προλεταριάτου. Καί ἔτσι διοχετεύουν τὰ παιδιὰ τὸν πόθο τους γιά πρακτικὴ ἐργασία στα ἄσκοπα παιχνιδάκια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δέν θγαίνει τίποτα, καί μαθαίνουν νά διατάζουν τοὺς ὑπηρέτες καί νά κρατοῦν ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς ἐργάτες καί τὰ ἐργαλεῖα τους.

Καί σύμφωνα μετὰ τὸν οἰκονομικὸ αὐτὸν χωρισμὸ τῶν τάξεων κανονίζεται, παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν παιδιῶν, καί ἡ συναισθηματικὴ τους ζωὴ. « Ἡ συναναστροφή αὐτὴ δέν εἶναι γιά σένα ». « Νά μὴ μοῦ ξαναφέρῃς τὸ παιδί αὐτὸ στο σπίτι ! » Ἔτσι λένε στα παιδιὰ τους οἱ ἀστοί. Καί ὅταν τὰ παιδιὰ ἔχουν θάρρος καί θέληση, τότε δημιουργοῦνται οἱ φιλίες τῆς σκάλας καί τοῦ διαδρόμου, ὅπου τὰ παιδιὰμποροῦν ὥρες ὀλόκληρες νά στέκουν ὄρθια καί νά μιλοῦν, ἐνῶ ἡ μητέρα ξαναξισταίνει τὸν καφέ ἐπειδὴ ὁ γιὸς τῆς ἀργεῖ νερθὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Μετὰ χιλίους δυὸ τρόπους τραβᾷ τὴ νεολαία ὁ κόσμος τοῦ δρόμου. Ἐμπορικὰ καί προθήκες, εἰκόνες, βιβλία, ἐπιγραφές, ἀγγελίες, τὸ ρεῦμα τῶν ἀνθρώπων καί τῶν τροχοφόρων. Καί κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ, τὰ «γεγονότα» τοῦ δρόμου : Τὸ ἄλογο ποῦ πέφτει, ὁ μεθυσμένος, οἱ διαδηλώσεις τῶν ἀπεργῶν, σύγκρουση ἀμαξιῶν κ.τ.λ. Ὀλότελα ἀπροπαράσκευη, ἀσπλη παραδίνεται ἡ Κοινωνιολογικὴ παιδαγωγικὴ

νεολαία μας στον πλούτο αυτό των έντυπόσεων. 'Αδιαφορούμε και δέν καταλαβαίνουμε τί επίδραση μπορεί νά ἔχη ἀπάνω στό παιδί μιὰ λέξη σέ μιὰ ἀγγελία, μιὰ εἰκόνα στήν προθήκη. 'Ε-
 κεί στήν προθήκη ἦταν πολὺ καιρὸ κρεμασμένη μιὰ εἰκόνα, ποὺ
 καθημερινῶς τὴν τριγύριζαν τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου : Ἦταν
 δυὸ γυναῖκες, γυμνές ἀπὸ τὴ μέση κι' ἀπάνω, ἐτοιμες ν' ἀρ-
 χίσουν τὴ μονομαχία μπροστὰ στοὺς μάρτυρές τους. Μιὰ σκη-
 νὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου 15ου. Τί πειρασμός ; τί ἐρε-
 θιστικὴ, παραπλανητικὴ ἐντύπωση ἢ εἰκόνα αὐτὴ ! Ἡ φιδίσια
 πλάτη καὶ τὸ μαλακὸ, φουσκωτὸ στῆθος ! Ἐπειτα στοὺς χαρτο-
 πωλεῖο, ποὺ ἀγοράζουσι τὰ παιδιὰ τὰ τετράδιά τους, εἶναι καὶ κάτω
 ἄλλα φυλλάδια μὲ χρωματιστὰ ξώφυλλα καὶ κοστιῶν λίγες
 μόνο δεκάρες. Γράφουσι γιὰ κάτι θαυμάσιες ἱστορίες, μὲ φόνους
 καὶ ἀπάτες ! Σ' ὅλη αὐτὴ τὴ ζωὴ τοῦ δρόμου παραδίνεται ἡ
 νεολαία ἀπροπαράσκεινη, χωρὶς ὄπλα, χωρὶς ὄρισμένη θέση ἀ-
 πέναντί της. Μπορεῖ ἡ ζωὴ αὐτὴ νά ὠφελήσῃ, μὰ μπορεῖ καὶ
 νά βλάψῃ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ θέατρο καὶ τὸ κοντσέρτο,
 τὸν κινημογράφο καὶ τὸ θηριοτροφεῖο. Δέν λέμε τίποτα γιὰ
 τὴν ἠθικὴ ἀξία τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ἐκεῖνο ποὺ θέλομε μόν-
 ο νά τονίσωμε εἶναι, σὲ πόσες ἐσωτερικὲς συγκρούσεις μπορεῖ
 νά φθάσῃ τὸ παιδί ἐξαιτίας τοῦ πατρικοῦ του σπιτιοῦ, τὸ ὅποιο
 γιὰ νά κάμῃ τὸ παιδί νά ἀποφύγῃ τίς συγκρούσεις αὐτὲς τὸ
 κρατεῖ σὲ περιορισμὸ μέσα στοὺς πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ του κύ-
 κλου καὶ μέσα στὸν κόσμον τῆς παλαιᾶς παράδοσης. Τὸ εὐκολώτε-
 ρο βέβαια πρᾶμα εἶναι ἡ ἀπαγόρευση : «Οἱ ἐφημερίδες δέν εἶ-
 ναι γιὰ μικρὰ παιδιὰ», «Τὸ βιβλίον αὐτὸ δέν εἶναι γιὰ σένα». Καὶ
 τὸ ζωηρὸ παιδί θὴ ἰδῆ νά βρῆ ἓνα κομμάτι ἐφημερίδα νά διαβά-
 σῃ, ἀκόμα καὶ στοὺς ἀποχωρητήριον, γιὰ νά ἔρθῃ σὲ κάποια ἐπα-
 φὴ μὲ τὸ Κάτι τὸ ἀγνωστο. Καὶ τὸ πεισματάρικο κορίτσι θὰ τὰ
 καταφέρῃ νά διαβάσῃ τὴ «Νόρα», ἀκόμα καὶ ἂν πρόκειται νά
 κλεισθῇ μέσα στήν ντουλάπα, ἢ τὸ βράδυ, στοὺς κρεβάτι, κάτω
 ἀπὸ τὰ σκεπάσματα, μὲ τὸ φῶς τῆς ἠλεκτρικῆς λάμπας τοῦ
 χειριοῦ.

Δέν εἶναι περιεργό, ἂν, ἀπὸ τὴ ζωντανὴ αὐτὴ, δημιουργικὴ
 νεολαία, ποὺ ἡ ζωὴ της, στὰ πρῶτα χρόνια κυλᾷ τόσο ὥραλα
 καὶ ἀγνή, βγαίνει ἓνα τόσο ἐκφυλισμένον καὶ διαστρεβλωμένον γέ-
 νος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ποὺ βασανίζεται σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.
 Ἀκόμα ἀπὸ τὴν κούνια δηλητηριάζεται τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἠθι-
 κὴ τοῦ παιδικοῦ δωματίου, ἀφησμένον ἀνυπεράσπιστο στήν κα-
 ταστροφικὴν ἐπίδραση χιλίων δυὸ δυνάμεων. Αὐτὴ εἶναι ἡ κα-
 τάσταση τῆς ἀστικῆς νεολαίας. Καὶ δταν στὴ θέσιν τῆς ἠθι-
 κῆς αὐτῆς κατάστασης δάλωμε καὶ τὴν ὕλικὴν ἐξαθλίωσιν, θὰ

έχουμε και την κατάσταση της προλεταριακής νεολαίας.

Μα το κρίσιμο κέντρο σ' όλη αυτή την κατάσταση είναι η σύγχρονη οικονομική κατάσταση. Είναι ο καπιταλισμός, που έφθασε στο άνωτατο σημείο της εξέλιξής του, που γι αυτό είναι καταδικασμένος να υποστεί το φρικτό γκρέμισμά του. Είναι η μανία αυτή των γερμανικών και λατινικών λαών του 20 αιώνα. Με ακατάσχετη όρμη ξεπροβάλλει στις κορφές της κοινωνίας μια νέα κοσμοθεωρία μιάνης νέας κοινωνικής μορφής. Με ακαταγώνιστη δύναμη αναταράσσονται τα σκουπίδια, που σωριάσθηκαν γενεές και γενεές, για να σκεπάσουν και να πνίξουν την παλιά ζωή.

Οι δυνάμεις εκείνες, που στην οικονομική κρίση του 15 και 16 αιώνα, κατόρθωσαν να κατακτήσουν τα κεφάλια και τις καρδιές της κοινωνίας, άρνούται να παραδώσουν τη θέση τους ειρηνικά, και γι' αυτό ζητούν και να επιβληθούν στην άγωγή της νεολαίας. Έγνωρίσαμε παραπάνω την κληρονομημένη θρησκευτική, ήθικη, νομική ιδεολογία, που αποκρυσταλλώθηκε στο Κράτος και την Έκκλησία, τα ήθη, την πατριαρχία και την επαγγελματική ήθικη. Σ' όλα αυτά πρέπει να προσθέσωμε και την εθνική—πατριωτική ιδεολογία, που κατέτρωγε τις σχέσεις των Κρατών, καθώς και την ανθρωποκεντρική ιδεολογία, που, με τη μορφή της φιλοσοφικής τάχα βαθύτητας, έδινε το χαρακτήρα του μυστικισμού στις κοσμοθεωρίες μας.

Όλες οι ιδεολογίες αυτές στην εποχή τους ανταποκρίνονταν προς τις οικονομικές συνθήκες της κοινωνίας. Στην αρχή διεμορφώνονταν αδύνατες και άσταθεις με την δύναμη των κάτω στρωμάτων. Σιγά-σιγά όμως έστρεποποιήθηκαν και απέκτησαν τεράστια άντοχή και κατόρθωσαν να διατηρηθούν και αφού τα κάτω στρώματα σακατεύτηκαν, ξεφυλίστηκαν και βούλιαξαν. Όσοι μιά τεράστια αναστάτωση της γής θα γκρεμίση τις φανταστικές αυτές μορφές. Στις άπωστευμένες αυτές ιδεολογίες που δεν έχουν πια καμμιά σταθερή βάση, πρέπει να δώσωμε μια ώρισιμένη όνομασία. Πρέπει να τις όνομάσωμε **ιδεολογισμούς**. Κι' αυτό για να απαλλάξωμε και τη λέξη ιδεολογία από το φανταστικό-άστικό-άντιδραστικό χαρακτήρα. Οι αξίες αυτές ανήκουν μόνο στους ιδεολογισμούς. Και οι ιδεολογισμοί αυτοί, σε ένα ώρισιμένο βαθμό, είναι οικονομικοί παράγοντες. Είναι σκληροί, ακίνητοι. Σε κάθε βήμα μπουφλούμε απάνω τους. Η άστική κοινωνία κρατιέται στερεά απ' αυτούς, διότι χωρίς αυτούς τρέμει το έδαφος κάτω από τα πόδια της, διότι το κύμα του σοσιαλισμού γίνεται όλο και όρμητικώτερο και της άφαιρεί κάθε στήριγμα. Έτσι η άστική τάξη κρατιέται με τα φανταστικά οικονομώματα των ιδεολογισμών της και τινάζεται με αδιάκοπους

σπασμούς. Και κάτω από τὰ πόδια της ογκώνεται όρμητικό τὸ τεράστιο ποτάμι μανθῆς νέας ἀνθρωπότητας.

Οἱ ἰδεολογισμοὶ λοιπὸν αὐτοὶ εἶναι ἓνα ἀναπόσπαστο μέρος τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τοῦ παρόντος, εἶναι ἓνα μέρος τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ μέσα σ' αὐτὸ ζῆ ἡ νεολαία μας.

Φυσικά, ἡ σκληρότητα καὶ ἡ θξύτητα τῶν ἰδεολογισμῶν αὐτῶν γίνονται διαφορετικὰ αἰσθητῆς στὴ μεγάλη πόλη καὶ διαφορετικὰ στὴν ὑπαιθρὴ χώρα, διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη καὶ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ προλεταριάτο. Στὴν ὑπαιθρὴ χώρα καὶ στὴ μικρὴ πόλη, ἡ οἰκονομικὴ συγκρότηση εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια ὅπως ἦταν στὴν ἐποχὴ τῆς οἰκογενειαρχικῆς φάσης τῆς κοινωνίας. Ἄς σκεφθοῦμε π. χ. τὰ σπίτια τῶν παπᾶδων στὰ χωριά. Ἄν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ «αὐτάρκους νοικοκυριοῦ». Ὑπάρχουν μερικοὶ παπᾶδες στὰ χωριά, ποὺ ἐνοικιάζουν τὰ χωράφια τους. Οἱ περισσότεροὶ ὅμως εἶναι καὶ γεωργοὶ καὶ καλλιεργοῦν οἱ ἴδιοι τὰ χωράφια τους καὶ μόνο τὴν Κυριακὴ ἀλλάζουν τὴ στολὴ τοῦ γεωργοῦ μὲ τὰ ἄμφια τοῦ παπᾶ. Στὰ χωριά ἰσχύει ἡ πατριαρχία πέρα ὡς πέρα. Ὁ κύριος τοῦ σπιτιοῦ εἶναι γεωργὸς καὶ γύφτος, μαραγκὸς καὶ κηπουρὸς, παπᾶς καὶ δάσκαλος. Μόνο στὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου πολέμου ἔξισε πάλι ἡ νοικοκυρὰ τίς μεγάλες τῆς τιμές. Φυσικά καὶ στὰ χωριά ἀγοράζουν μερικὰ πράγματα ἀπὸ τὸν μπακάλη καὶ τὸν ἔμπορα, μὰ τὰ περισσότερα τὰ δίνουν τὰ χωράφια τῶν γεωργῶν. Ἐδῶ δὲν ἔχει ὑπερνηκιθῆ ἀκόμα ἡ Κατήχησις τοῦ Λουθήρου. Ἐδῶ ὁ γιὸς κληρονομεὶ τὴ θέσι τοῦ παπᾶ ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ ὁ πατέρας ἀπὸ τὸν πάπο. Ἐδῶ κυριαρχοῦν αὐστηρὰ ἡθῆ, στηριγμένα στὴ χωρικὴ ἀθωότητα. Ἐδῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀκόμα ὁ πατρικὸς φίλος. Ἐδῶ κάθεται ἀκόμα καὶ ὁ Ἰάφεθ στὸ τραπέζι καὶ τρῶει, ὅπως καὶ στὸ σπίτι τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὁ παράδεισος συνορεῦει μὲ τοῦ παπᾶ τὸ σπίτι. Τὴ ζωὴ αὐτὴ σήμερα διαπερνᾷ μιὰ συγκινητικὴ ἀθωότητα. Καὶ ἂν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ κατεβοῦν καμιά φορὰ στὴν πόλη, φαίνονται σάμπως νάμπαινε ὁ Λουθήρος στὸ σιδηρόδρομο μὲ τὸ εὐαγγέλιο στὸ χέρι. Ἡ θέσι μόνο τῶν παιδιῶν εἶναι δύσκολη σὲ τέτοια σπίτια: Μόνο ἓνας παπᾶς μπορεῖ νὰ εἶναι στὸ χωριό. Ὅποτε εἶναι δυνατό, μπορεῖ ὁ παπᾶς νὰ τρέφῃ κοντὰ του καὶ μερικὲς ἀδελφές του, καὶ αὐτὲς πᾶνε κοντὰ του μὲ τόση προθυμία! Ἄσχημὴ μόνο θὰ εἶναι ἡ κατάστασι ὅταν οἱ ἀδερφές, αὐτὲς ἀνακατεῦονται στὴν πολιτικὴ καὶ κοινοτικὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ. Τραγικὴ ὅμως εἶναι ἡ θέσι τῶν παιδιῶν, ποὺ κατάγονται ἀπὸ τέτοιο περιβάλλον. Πᾶνε κατόπι νὰ ζήσουν σὲ πόλεις, ποὺ ἔρρισκονται πεντακόσια χρόνια ἔμπρός. Πῶς νὰ μὴν καταστραφοῦν ἢ νὰ μὴ μείνουν ἄχρηστοὶ ὄνειροπόλοι σὲ μιὰ γωνιά!

Ἀνάμεσα στους δύο αυτούς πόλους, τό σπίτι τοῦ παπα στο χωριό καί τό προλεταριάτο τῶν πόλεων, ὑπάρχει μιὰ ἀπόσταση ἀπάνω κάτω 400 χρόνων! Πόσοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, πού ζώντας τέτοια ζωὴ φυσική, μποροῦν νά εἶναι πνευματικά συγχρονισμένοι; Ἀπό τήν ἀστική τάξη ἀσφαλῶς οἱ λιγώτεροι.

Ἡ ἀστική ὁμῶς τάξη, πού δέν ζή τή σημερινή ζωὴ, κανονίζει τή δημόσια ἀγωγή. Καί ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλά ἐπιδιώκει, σάν ἀρχουσα τάξη, νά κανονίζη καί τήν ἀγωγή τοῦ προλεταριάτου. Τό ὕλικό τῆς ἀγωγῆς, οἱ γνώσεις, πού διδάσκονται στό σχολεῖο, εἶναι ἐπανάληψη τῆς ἐξέλιξης τῶν ἰδεολογιῶν καί ἰδεολογιισμῶν, μέχρι τοῦ ἰδεολογισμοῦ, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ὀποίου ζή ἡ κοινωνία. Τό ὕλικό αὐτό ἀρχίζει μέ τό σύστημα τῆς ἀνάγνωσης καί γραφῆς, πού κυριαρεῖ στό σχολεῖο μας ἀπό τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ μεσαίωνα. Ἀνάγνωση καί γραφή ἦταν τὰ στοιχεῖα τῆς μόρφωσης, πού χρειαζόταν ἡ Ἐκκλησία γιά τήν αὐτοσυντήρησή της. Ἄν σήμερα ἀκόμα στήν Ἀγγλική γλῶσσα ὁ γραμματικός λέγεται clerk (ἀπό τό clericus), μ' αὐτό ἐκφράζεται μόνο μιὰ παλαιὰ κατάσταση. Ὁ λόγος ἦταν πολὺ ἀπλός: Ἐπρεπε νά μεταδοθοῦν τὰ πνευματικά ἀγαθά. Ἐπρεπε νά αντιγραφθοῦν τὰ χειρόγραφα γιά νά διατηρηθῇ ἡ παράδοση. Ἀκόμα ἔπρεπε νά ἐξελεγχθοῦν παλαιοὶ τίτλοι, γιά νά κατοχυρωθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία. Γιά τό μέγεθος τῆς περιουσίας αὐτῆς ὁ H. Taine λέει: «Ὁ κληρὸς κατεῖχε τό ἕνα τρίτο τῆς γῆς, τὰ μισὰ ἔσοδα καί τὰ δύο τρίτα τοῦ πλοῦτου ὅλης τῆς Εὐρώπης». Τό σύστημα αὐτό τῆς ἀνάγνωσης καί γραφῆς ἔγινε ἀργότερα σημαντικώτερο προπάντων ἀπὸ τὸν 16-18 αἰῶνα, πού τό σχολεῖο ἀπέβλεπε στό νά δημιουργῇ ὑπαλλήλους, καί ἀπὸ τότε ἐξακολουθεῖ νά θαράινη τήν στοιχειώδη ἐκπαίδευσή μας.

Τέτοια γραφειοκρατία βλέπομε σήμερα σὲ ὅλους τοὺς ἰδεολογισμοὺς, τοὺς ὀποίους προσπαθεῖ νά στηρίξη ἡ παλαιὰ κοινωνία. Βλέπομε σὲ ὅλη τὴν παλαιὰ σχολικὴ πράξη, ὅπως ἐξακολουθεῖ νά κυριαρχῇ καί σήμερα ἀκόμη στό σχολεῖο. Ἔτσι, ὅλοκληρη ἡ χώρα μας εἶναι γεμάτη ἀπὸ σχολεῖα ἰδεολογισμῶν. Στις ἐπαρχίες ἀρχοῦν οἱ ἰδεολογισμοὶ τοῦ 16 αἰῶνα, καί στίς μεσαῖες πόλεις οἱ τοῦ 18 αἰῶνα καί κάποτε στίς μεγάλες πόλεις, π. χ. στό πειραματικὸ σχολεῖο τοῦ Ἀμβούργου, οἱ τοῦ 20 αἰῶνα. Ὡς σήμερα ὁμῶς, κανένα ἀπὸ τὰ «ἀνώτερα» εἶδη τῶν σχολείων, εἴτε τοῦτο συνεχίζει τό Δημοτικὸ, εἴτε εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπ' αὐτό, δέν δείχνει τό φιλελεύθερο πνεῦμα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς καί οὔτε ἐρχεται σὲ ἐπαφὴ μὴ τὴν παγκόσμια πρακτικὴ ζωὴ.

Όλα αυτά τὰ σχολεία, σὰν δημιουργήματα τῆς παλιάς καπιταλιστικῆς ταξικῆς κοινωνίας, εἶναι καταδικασμένα νὰ πεθάνουν, γιατί κανένα δὲν μπορεί νὰ στηριχθῆ ἀπάνω στὴ σημερινή κοινωνία καὶ νὰ ριζοβολήσῃ σ' αὐτήν.

Ἄλλὰ καὶ τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο, τὸ σχολεῖο τῶν προλεταρίων κανονιζόταν καὶ κανονίζεται ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη. Μὲ τίς ἀμέτρητες ὥρες τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν (καλύτερα νὰ λέμε ἐκκλησιαστικῶν ἰδεολογισμῶν τοῦ 16 αἰῶνα), φροντίζει νὰ παρουσιάσῃ τὴ σημερινή κατάσταση τῆς κοινωνίας σὰν θέλημα Θεοῦ. Ἐμπόδια, τοποθετημένα μὲ τὴ μεγαλύτερη ξυπνάδα, κρατοῦν τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο σ' ἓνα ἀδιαπέραστο κλοιό. Ἀποκλείουν τὴ μετάβαση πρὸς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, ποὺ παρουσιάζονται ἔτσι στοὺς προλετάριους τόσο ἐπιθυμητά. Όλα αὐτὰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς ἀρχουσας τάξης νὰ διατηρηθῆ ἡ σημερινή κατάσταση τῆς κοινωνίας. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ φαινόμενο ὅτι, καὶ ὁ δημοδιδάσκαλος, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι προέρχονται ἀπὸ τὸ προλεταριάτο, προσπαθεῖ νὰ ξεχωρίσῃ ἀπ' αὐτό. Μιλῆσαμε παραπάνω γιὰ τὴν ταξικὴ συνείδηση τῶν δασκάλων καὶ καθηγητῶν. Βέβαια προσπαθεῖ ἡ ἀρχουσα τάξη, μὲ τέτοια μέσα σὰν τὴν «ταξικὴ συνείδηση» καὶ τὴν «ἐπαγγελματικὴ περηφάνεια» νὰ δημιουργήσῃ ἓνα τεχνητὸ χάσμα ἐκεῖ, ποὺ δὲν ἔπρεπε καθόλου νὰ ὑπάρχη: Ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ τὸ δάσκαλο τοῦ λαϊκοῦ σχολείου. Μεγάλοι κύκλοι τῶν δημοδιδασκάλων προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο χώρα, εἶναι παιδιὰ γεωργῶν. Ἐπίτηδες ἡ ἀστική τάξη ὄριζε γιὰ ἔδρα τῶν διδασκαλείων μικρὲς πόλεις καὶ κωμοπόλεις, ἔδινε δηλαδὴ στοὺς μαθητὰς τους ἓνα περιβάλλον, ποὺ δὲν τοὺς ἐξύψωνε καθόλου. Στους ἐκπαιδευτικούς νόμους τοῦ Stiehl ἀπὸ τὰ 1854 διαβάζομε: «Ὁ σκοπὸς τοῦ διδασκαλείου δὲν εἶναι νὰ δώσῃ τὴ μὀρφωση ἐκείνη, ποὺ χρειάζεται γιὰ ἓνα σχολεῖο τῶν πόλεων, μὰ τὴ μὀρφωση ἐκείνη, ποὺ χρειάζεται γιὰ τὸ κατώτερο, μονοτάξιο σχολεῖο τοῦ χωριοῦ». Στὰ διδασκαλεῖα αὐτὰ διώριζαν δασκάλους ποὺ ἦταν εὐχάριστοι γιὰ τὰ γνωστά τους θεολογικὰ αἰσθήματα. Οἱ δασκάλοι τῶν διδασκαλείων αὐτῶν, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ δημοδιδάσκαλοι, βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴ συγκεντρωμένη πίεση τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ βουλευτὴς τοῦ Κέντρον Ράουτσεμπεργ ζητοῦσε στὰ 1898: «Ὅλοι οἱ δάσκαλοι ὄλων τῶν εἰδῶν τῶν σχολείων πρέπει νὰ μορφώνωνται σὲ διδασκαλεῖα μὲ κληρικούς διευθυντὰς. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποδεικνύουν τὴ χριστιανικὴ τους πίστη καὶ νὰ παίρνουν μέρος στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, στὴν ὁποία ἀνήκουν... Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ σύμβουλοι εἶναι τεχνικοὶ σύμβουλοι καὶ τέτοιοι μποροῦν νὰ εἶναι μόνο οἱ κληρικοί. Γενικοὶ ἐπιθεωρηταὶ καὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δη-

μοτικής εκπαίδευσης δὲ μπορούν νὰ εἶναι ἄλλοι ἀπὸ κληρικούς, καὶ τοῦτο γιὰ τεχνικούς λόγους. Γιατί τὸ ἔργο τους δὲν εἶναι μόνο νὰ ἐπιθεωροῦν τὰ σχολεῖα καὶ νὰ βλέπουν ἂν τὰ παιδιὰ διδάσκονται καλά, μὰ εἶναι καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴς θρησκευτικῆς ἀντιλήψεις τῶν δασκάλων» κ.λπ. Αὐτὴ ἦταν καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ θέσις τῆς «καλῆς» κοινωνίας, ποῦ ζητᾶ καὶ σήμερα νὰ ἐπιβληθῇ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Χαρακτηριστικώτερη εἶναι ἡ θέσις τῶν δασκαλισσῶν. Προέρχονται στὸ μεγαλύτερό τους μέρος ἀπὸ τὴ μικροαστικὴ ἢ μέση ἀστικὴ τάξι, μετέχουν στὴν ἰδεολογία τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ ἐπειδὴ ἀποφεύγουν τὴν ἐπαφὴ μὲ ἄλλες λαϊκῆς τάξεις ἀπολιθώνονται καὶ μένουν ὅ,τι εἶναι : Δηλαδή ζωντανοὶ ἰδεολογισμοὶ οὐδετέρου γένους. Οἱ δασκάλες αὐτῆς εἶναι τόσο ἱκανῆς νὰ ἐγκλωπιωθοῦν τοὺς θρησκευτικούς, ἠθικούς, πατριαρχικούς ἢ πολιτικούς ἰδεολογισμοὺς τῆς ἀστικῆς τάξεως, ὥστε μποροῦν νὰ παραβληθοῦν μὲ τὴς καλόγρις, ποῦ ζοῦν μόνο σὲ μιὰ φανατικὴ ἔνωση μὲ τὸ Χριστὸ ἢ κανένα ἄγιο καὶ ποῦ εἶναι μόνο δοχεῖα γιὰ ξένο περιεχόμενον. Ἄμα προσέξῃ κανεὶς τὸ ποσοστὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δασκαλισσῶν, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴς ὑπαλληλικῆς τάξεις (δασκάλους, δικηγόρους, ἀξιωματικούς), θὰ καταλάβῃ, ὅτι ἡ δασκάλισσα ἐσωτερικῶς θρίσκειται μακριὰ ἀπὸ τὸ λαόν. Δὲν πρέπει φυσικῶς νὰ παραβλέψωμε ὅτι, τὸ μητρικὸ ἔνστικτο, σὲ πολλῆς δασκαλισσῆς, προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὴς παλιῆς ἰδέας μέσα σ' ἕνα γλυκὸ φῶς, ἔτσι, ποῦ στὴν ψυχὴ τῆς δασκαλισσῆς γενοῦνται ρωμαντικὰ αἰσθήματα διαφόρων εἰδῶν, ἢ λαχτάρια τοῦ γάμου, τῆς... ἀποκατάστασις. Καὶ γιὰ τὴ δασκάλα τῶν ἀνώτερων σχολείων, τὴν καθηγήτρια, τὰ πράγματα δὲν εἶναι διαφορετικά. Αὐτὴ μάλιστα, μὲ τὴν ἀφοσίωσίν τῆς στὴ σπουδὴ τῆς, χάνει κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸν γύρω τῆς κόσμον καὶ τὴν πραγματικότητα, ἐνῶ ἡ δημοδιδασκάλισσα, μὲ τὴς δουλειῆς τοῦ σπιτιοῦ καὶ γενικῶς τοῦ νοικοκυριοῦ, ἀποκτᾶ πάντα λίγη πεῖρα τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Γιὰ νὰ ἐξηγήσωμε ὁμῶς τὴν κατάστασις αὐτὴ τῆς γυναικείας ψυχῆς, πρέπει νὰ λογαριάσωμε καὶ τὰ ἀκόλουθα : Ἐδῶ καὶ 100 χρόνια ἡ γυναίκα θρίσκειται σὲ μιὰ κίνησις ἀνάλογοι μὲ κείνη, ποῦ πέρασαν οἱ ἄνδρες, ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια, στὸ τέλος τῆς λιθίνης ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ μετάλλου, τότε ποῦ ἀρχίζει ἡ καθεαυτοῦ ἐποχὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὁρμὴ μὲ τὴν ὁποία ἐξελισσεται τὸ ζήτημα αὐτὸ τῆς γυναικείας κίνησις ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἤδη στὰ 1907 ἀπὸ τὰ 31½ ἑκατομμύρια γυναῖκες τῆς Γερμανίας τὰ 9½ ἑκατομμύρια ἐργάζονται σ' ἕνα ἐπάγγελμα, καὶ ἀπ' αὐτῆς

πάλι σχεδόν οί μισές παντρεμένες (1). Καί ή εξέλιξη προχωρεί με όλο και μεγαλύτερη όρμη. Στην κίνηση αυτή ή γυναίκα εξέδευσε, χωρίς άλλο, τεράστια δύναμη, γιατί έπρεπε να δείξη ότι μπορεί μόνη της να συγκρατηθή μέσα στον πόλεμο της ζωής. Στον πόλεμο αυτόν και άναμεταξύ τους και πρὸς τούς άντρες και με τὰ οικονομικά προβλήματα έδωσαν οί γυναίκες όλη τους τή δύναμη, έτσι πού, έξαντλημένες από τις ψυχικές και σωματικές τους προσπάθειες, από τήν πάλη γυναίκας με γυναίκα, από τις απαιτήσεις των άντρών, από τήν επαγγελματική κόπωση έδέχονταν άδασάνιστα τούς ιδεολογισμούς, πού θάραιναν τήν κοινωνία, χωρίς να έχουν τή δύναμη να τούς άναγνωρίσουν, πολύ δε λιγώτερο να τούς άποκρούσουν.

Έξαιρετική όμως επίδραση έχουν οί πανεπιστημιακές σπουδές άπάνω στους ανθρώπους εκείνους, πού συνήθως πέφτουν θύματα της λεγομένης άπόλυτης έπιστήμης.

Κρίσιμη ήταν ή στιγμή όταν στο Έκπαιδευτικό συνέδριο, πού έγινε μετά τον πόλεμο, ανέβηκε στο βήμα ένας νεαρός (πώς έγινε τό λάθος να κληθούν και νεαροί!) και με ζουμερά λόγια κατέρριψε τό παλιό σχολείο. Τή στιγμή εκείνη φανερώθηκε όλη ή ψυχική συγκρότηση του συνεδρίου. Ένα μέρος των συνέδρων φώναξε: «Τώρα θά μάς διδάξουν και τὰ θυζανιάρικα!» και διεσκέδαζε με τό νεαρό. Ένα άλλο μέρος μειδιούσε συγκαταβατικά, και μόνο λίγοι ήταν εκείνοι, πού έμειναν σοβαροί και ένιωθαν τήν τραγικότητα της στιγμής.

Κλασικιστική, πραγματιστική και μελλοντική θέση των πραγμάτων. Η, συντηρητική, φιλελεύθερη και σοσιαλιστική. Η, γυμνάσιο, άνώτερη πρακτική σχολή και σχολή της ζωής ή ένιατο σχολείο.

Οί φιλόλογοι της κλασικής φιλολογίας ζούν ακόμα στον κόσμο του 16 και 17 αιώνα. Στον κόσμο της καλλιέργειας της ρητορικής, όπως τή ζητούσε ο άνθρωπισμός, στον κόσμο της καλλιέργειας της λεξιλογίας όπως τή ζητούσε ο λουθηρανισμός, Κυριαρχία των διβλίων! Κυριαρχία γενικά! Άνεμπόδιστο κυλά τό ανθρωπιστικό-μεταρρυθμιστικό αυτό ρεύμα της καλλιέργειας της λεξιλογίας από τον 16 ως τό 19 αιώνα, θρεμμένο από μεσαιωνικές ιδέες. Ο Λάμπρεχτ, στην «Γερμανική Ιστορία» (2) του και στο κεφάλαιο: «Έπιστήμη και κοσμοθεωρία» στο 16 και 17 αιώνα, λέει τὰ ακόλουθα:

«Τὰ Λατινικά έδιδάσκονταν κατά τὰ προγράμματα του Eduard von Bèthume και Alexander, γραμματικών του 12

(1) Müller-Lyer, «Phasen der Liebe» σελ. 162.

(2) Lamprecht, «Deutsche Geschichte», VI, σελ. 152.

και 13 αιώνα, που ή μέθοδος τους έχρησίμευσε ως βάση και της Γραμματικής του Zumpt στο 19 αιώνα»...

«Μεγαλύτερη σημασία όμως έχει να γνωρίσωμε το πνεύμα της διδασκαλίας: Έλογάζονταν και έχτιμοθσαν τή μορφή, όχι τὸ περιεχόμενο. Η χάση της έκφρασης, ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων είχαν τήν αξία. Η έπιστήμη της εποχής τοῦ ανθρωπισμοῦ δὲν απέβλεπε στο ἀπλοῦρα τῶν γνώσεων, ή στην έρευνα τῶν πραγμάτων—γι' αὐτή μιὰ φορά ή έρευνα είχε εξαντληθῆ από τοὺς ἀρχαίους—, παρά απέβλεπε στο να συλλάβη τὰ ὡς τότε γνωστά, τήν παράδοση και να μπορῆ να μιλά γι' αὐτή. Έτσι, ή μόρφωση της εποχής αὐτῆς είχε τὸν ἐπιδεικτικὸν ἐκείνο χαρακτήρα, που είχε ή διδασκαλία της Ρητορικής στοὺς ἀρχαίους».

Ἄπό τὸ πνεῦμα αὐτό, και ὕστερα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Μεγάλλου «*cogere monumētis Aristotelis non possumus*», βγήκε ὁ προτεσταντικὸς σχολαστικισμός. Ἄπό τὸ πνεῦμα αὐτό της κυριαρχίας και ὑποταγῆς βγήκε ή ισουητική Παιδαγωγική με τὸ σύστημά της τῶν ἐπαίνων και τιμωριῶν. Ἄπό τὸ πνεῦμα αὐτό ἐπήγασε και ἀνθισε ή ἰταλική, ή γαλλική και ή δλλανδική φιλολογία με τήν ἐπίμονη εξέταση τῶν κειμένων και τὸν σχολιασμό τους. Και εἶναι σὰν εἰρωνεία της Ἱστορίας ἔτι, ὁ Λουθηρανισμός, που στην ἀρχή ἦταν τόσο ἐπαναστατικὸς, ἀναγκάσθηκε να καλλιεργῆση τὸν πόθο της κυριαρχίας και τοῦτο για να ἀνταποκριθῆ στις ἀπαιτήσεις της Ἁγίας Γραφῆς. Τὸ ἴδιο και ἄλλοι μεγάλοι ἀρχοντες ἀναγκάσθηκαν να προσαρμοσθοῦν στις κυριαρχικὲς ἀπαιτήσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. Ένας Ναπολέων στεφανώθηκε τῆ Μαρία-Λουίζα και ἀφέθηκε να χρισθῆ ἀπὸ τὸν πάπα. Ὁ Λουθηρανισμός στεφανώθηκε τήν πολιτική ἐξουσία και ἀφέθηκε να χρισθῆ ἀπὸ τῆ Βίβλο. Η γλώσσα ὁμως της Βίβλου ἦταν ή ἑβραϊκή, ή ἑλληνική και ή λατινική. Έτσι ή Φιλολογία ἦταν ή ὑπηρέτρια της Θεολογίας. Έτσι ὁ Λουθηρανισμός ἐπρεπε να ἀπολιθωθῆ τόσο και να καταντήση νεκρὸ πρᾶμα, ὅπως και ή Λατινική γλώσσα κατάντησε νεκρὴ γλώσσα, στολισμένο πτώμα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπολιθώθηκε και τὸ Δίκαιο, στηριγμένο ἀπάνω στο *cogrus juris*. Ἀντίθετα ὁμως, ή Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔδειξε πὸ πολὺμερῆ ζωῆ: Ἀνεγνώρισε τήν παράδοση, μιὰ μιὰ ἀνέπτυξε τῆ Λατινικὴ ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα, και ἐσυγχρόνισε τὸ ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο. Στὸν πόθο αὐτό της κυριαρχίας τοῦ Λουθηρανισμοῦ κρύβεται ψυχολογικὰ ὁ φόβος, που προκαλεῖ ή ἀδυναμία του. Κρύβεται ὁ φόβος για τις συνέπειες της ἐλευθερίας της συνείδησης, κρύβεται ὁ τρόμος ἀπὸ τήν ἐπανάσταση τῶν χωρικῶν τοῦ 1526. Με τῆ νίκη τότε της φεουδαρχικῆς τάξης, της τάξης τῶν δυνατῶν μεγαλοκτημόνιων, ἐνάντια στο χάος της ἐπαναστατημένης μάζας

μέ την ανακήρυξη της Εκκλησίας της χώρας σὲ τελευταίον στήριγμα τῆς καταρρέουσας Μεταρρυθμίσεως, ὑψώθησαν ἰσότιμοι Βίβλος καὶ βασιλιάς, γράμμα καὶ Θεός, Φιλολογία καὶ Θεολογία. Στὸ καλλιτεχνικὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα δὲν ἐπετρέπετο νὰ κουνηθῆ καμμιὰ πέτρα, ἂν δὲν ἔπρεπε ὅλο τὸ οἰκοδόμημα, ποὺ στηριζόταν στὴν κολώνα τῆς κυριαρχίας, νὰ γυρεμισθῆ. Ἔτσι ἡ ἑδαφικὴ ἀπολυταρχία γίνεται ἰδεολογισμός. Καὶ ὁ ἰδεολογισμὸς αὐτὸς μεταφέρεται στὰ λατινικὰ σχολεῖα, στὰ σχολεῖα τῶν φεουδαρχῶν, στὰ γυμνάσια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σχολικὴ νομοθεσία τῶν δουκῶν τῆς Πρωσίας ἀπὸ τὰ 1528, ποὺ θέλει νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους, «κατάλληλους νὰ διδάσκουν στὴν ἐκκλησία ἢ κατ' ἄλλο τρόπο νὰ κυβερνοῦν !!». Καὶ ἡ θεολογικὴ αὐτὴ κυριαρχία ζῆ στὴ Φιλολογία στὰ ἀνώτερά μας σχολεῖα. Ζῆ στὶς καρδιὰς τῶν φιλολόγων μας τῆς κλασσικῆς Φιλολογίας. Ἔτσι κίβλας ἀποδειχνεται καὶ τὸ σωστὸ κοινωνιολογικὸ ἐνστικτο, ὅταν ὁ γυμνασιάρχης τοῦ γυμνασίου ἐκείνου τῆς μικρῆς πόλης, ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, βοηθημένος καὶ ἀπὸ τοὺς παπὰδες τῆς περιφέρειας, προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ στοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν ὅτι: τὸ γυμνάσιο εἶναι ὁ τόπος τῆς παλιάς ἀνατροφῆς καὶ ἠθικῆς. Ὅτι εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀληθινῆς κυριαρχίας. Ἔτσι τὸ γυμνάσιο κατάντησε τὸ σύμβολο τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος.

Ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ αὐτὴ ἀνάλυση τοῦ γυμνασίου εἶναι σωστὴ, φαίνεται καθαρὰ ὅταν σκεφθοῦμε, πόσο ἐληθινὰ λίγα μέρη ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα μπήκε σ' αὐτό: Ποῦ εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Ἑρωτα καὶ ἡ χαοὰ τοῦ γυμνοῦ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ γυμνασίου; Ποῦ εἶναι ἡ δημιουργικὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ἡ δύναμη τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ καλλιτεχνικοῦ ζήσιματος; Πόση βρισκομε ἀπ' αὐτὴ στὶς κεφαλὰς καὶ τὶς καρδιὰς τῶν φιλολόγων μας; Πόση βρισκομε στὰ γυμνάσιά μας; Ἀκόμα καὶ ἡ νεοανθρωπιστικὴ κίνησις τοῦ 18 καὶ 19 αἰῶνα, ποὺ στὴν Πρωσία μάλιστα, στὴν ἐποχὴ τοῦ Γουλιέλμου φὸν Χούμπολντ, εἶχε ἀναγνωρισθῆ ἐπίσημα, δὲν κατόρθωσε νὰ ἀλλάξῃ τίποτα στὴν κοινωνιολογικὴ συγκρότησις τοῦ γυμνασίου. Ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως ἦταν δυνατώτερη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πνεύματος. Ἐπίσης δὲν εἶναι σύμπτωσις, ὅτι, μερικοὶ θαβεῖς γνῶστες τοῦ ἀρχαίου κόσμου, στέκονται στὰ ἀριστερὰ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς καὶ στὰ δεξιὰ καὶ νέας ἐποχῆς. Εἶναι καὶ αὐτὸ κοινωνιολογικὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τῶν κλασσικῶν φιλολόγων μας. Μάταια ζητᾶ κανεὶς νὰ βρῆ διευθυγτὰς κλασσικῶν γυμνασίων, ποὺ νὰ ἐξηγοῦν στοὺς Οὐδέλους (1) τὴν τάξιν καὶ ἀνδρεία τῶν ἀρχαίων Πρωσῶν. Μάταια προσπαθεῖ κανεὶς νὰ

(1) Λαὸς τῆς Βορείου Γερμανίας.

δώση σὲ τέτοιους διευθυντὰς νὰ καταλάβουν τὴ σημερινὴ ἐποχὴ· θυμίζοντάς τους τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Κλεισθένη: Ὅπως ἐκεῖνος ἔλυσε τὰ δεσμὰ τοῦ Ἀττικοῦ πνεύματος—ἀλλὰ ὄχι, οἱ κύριοι αὐτοὶ δὲν ἀπαντοῦν σὲ τέτοιους βεβήλους. Βέβαια, τέτοια σύγκριση δὲν ἀποδέχεται ἀμέσως τὴν πρόοδο τῆς νέας Γερμανικῆς Δημοκρατίας, μὰ ἡ ἀναλογία θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ στὰ παιδιὰ νὰ καταλάβουν ὅτι ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἔργο τοῦ διαβόλου, γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε γερμανικά. Ἀλλὰ ὄχι, οἱ κύριοι αὐτοὶ δὲν θέλουν, γιὰτὶ δὲν μποροῦν. Ὁρκίζονται στὸ Φίχτε καὶ τὸν ἀναφέρουν κομπαστικά, ἀπὸ τὸ πνεῦμα ὁμῶς τοῦ Φίχτε δὲν καταλαβαίνουν τίποτα: «Ἐλευθερία καὶ στίς ἐξωτερικὰς κινήσεις τῆς ζωῆς—λέγει ὁ Φίχτε—εἶναι ἡ δάση, ποῦ σ' αὐτὴ ριζώνεται ἡ ἀνώτερη μὀρφωση. Μία νομοθεσία, ποῦ ἀποβλέπει στὴν ἀνώτερη μὀρφωση, θὰ ἀφήσῃ στὴν ἐλευθερία ἀπεριόριστο κύκλο κίνησης, ἀκόμα καὶ ὅταν ὑπάρχῃ ὁ κίνδυνος ἀνησυχίας καὶ ἡ διοίκηση γίνῃ γι' αὐτὸ δυσκολώτερη καὶ πῶς κοπιαστικὴ». Οἱ κύριοι αὐτοὶ βλέπουν μὲ τὴ διπλὴ ματιὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Μελάγχθωνα: Μὲ τὸ ἓνα μάτι βλέπουν τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, μὲ τὸ ἄλλο μάτι βλέπουν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἡ ἀπὸ Θεοῦ θαλμένη τάξη τῶν πραγμάτων, ἀποφασίζει. *De rebus civilibus docent, quod legitimaе ordinationes civiles sint bona opera dei* (Μελάγχθων 1530).

Καὶ αὐτοὶ οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι γελοῦσαν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συνέδριο.

Μὲ τὴν ἴδια ἀναλογία πρέπει κανεὶς νὰ μιλή καὶ γιὰ τὸ ὕλικὸ τῶν μαθημάτων τοῦ γυμνασίου. Ὅλοι οἱ αἰῶνες, ποῦ πέρασαν ἀπὸ τότε, ποῦ ἐπεδλήθηκε ἡ ἀληθινὴ Φιλολογία, δὲν ἐπηρεάσαν καθόλου τὸ γυμνάσιο. Ἀκόμα κυριαρχεῖ ἡ σκέψη τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὅτι στὴν ἀρχαία ἐποχὴ βρίσκεται ὅλη ἡ σοφία. Ἔτσι οἱ νέες γλώσσες, τὰ μαθηματικὰ καὶ φυσιογνωστικὰ μαθήματα μετὰ βίας γίνονται ἀνεκτὰ στὸ γυμνάσιο. Ἔτσι, οἱ καθηγηταὶ τῶν μαθημάτων αὐτῶν παίζουν στίς συνεδριάσεις τῶν καθηγητῶν τῶν γυμνασίων ἓνα, πολὺ ἀχάριστο ρόλο. Τὰ Λατινικὰ ὁμῶς καὶ τὰ ἀρχαία Ἑλληνικὰ εἶναι τὰ κύρια μαθήματα. Καὶ τὰ μαθήματα αὐτὰ διδάσκουν καθηγηταί, ποῦ τὰ εἶχαν ὡς κύριον θέμα στίς σπουδές τους. Τὴ Γεωγραφία, τὰ Θρησκευτικὰ κτλ. τὰ δίνουν καὶ σὲ καθηγητάς, ποῦ, ὅταν ἐσπούδαζαν, τὰ εἶχαν ὡς δευτερεύον θέμα, τὰ Λατινικὰ ὁμῶς ποτέ. Ἄντὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τίς γερμανικὰς μεταφράσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἔργων, ποῦ οἱ περισσότερες εἶναι καὶ πολὺ πετυχημένες, χάνουν τὸν καιρὸν τους μὲ τὴν ἀσχολία στὴν τεχνολογία τῶν ἀρχαίων κειμένων: Τὸ ἱερὸ γράμμα! Τὸ ἱερὸ χωρὶο τοῦ Ὀμήρου! Μὰ καὶ στὴ διδασκαλία τῆς Ἱστορίας στὰ

γυμνάσια παραμελείται ἡ σύγχρονη ἐποχή. Δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς ἀπὸ τότε, πού στὰ γυμνάσια ἐδιδάσκονταν τὰ παιδιά 2 χρόνια τὴν ἀρχαία Ἱστορία καὶ 2 χρόνια τὴν κατοπινὴ Ἱστορία ὡς τὴν Ἱερὰ Ἐνωση Μόλις καὶ μετὰ βίας ἐδιδάσκονταν λίγα πράγματα γιὰ τὴν κατάρρευση τῆς φεδουαρχίας, γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ καὶ λίγες γραμμὲς γιὰ τὸ γαλλογερμανικὸ πόλεμο τοῦ 1870. Καὶ ὅταν ἡ νεώτερη ἐποχὴ ἄρχισε νὰ ἀπαιτῆ τὴ συνέχιση τῆς Ἱστορίας ὡς τὴ σημερινὴ κατάσταση, οἱ ἐπίσημες ἀρχὲς ἔβγαλαν βέβαια τὶς σχετικὲς ἐγκυκλίους, ἀλλὰ οἱ καθηγηταὶ τῆς Ἱστορίας, πού ἦταν φιλόλογοι τῆς κλασσικῆς Φιλολογίας, ἐπειδὴ δὲν ἤξεραν τὰ παρακάτω τῆς Ἱστορίας (τὰ τετράδιά τους δὲν τὰγραφαν αὐτὰ) καὶ ἀπὸ ἐνθουσιασμό πρὸς τὴν ἀπολυταρχία τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Μπίσμαρκ, δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ εἰδῶν τὸ δρόμο τῆς Ἱστορίας ὡς τὴν σημερινὴ ἐποχὴ. Ὑλικὸς ἰδεολογισμὸς τῶν γυμνασίων.

Στὴν μεσαία ἐκατοντη πόλη, οἱ ἔμποροι, βοηθημένοι καὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες, ζητοῦν τὴν ἴδρυση Ἀνώτερης Πρακτικῆς Σχολῆς. Καὶ ἐδῶ πάλι φανερώνεται τὸ σωστὸ κοινωνιολογικὸ ἐνστικτο. Στὴν Ἀνώτερη Πρακτικὴ Σχολὴ ἐργάζονται καθηγηταὶ τῶν Φυσικῶν καὶ τῆς νεώτερης Φιλολογίας. Στὴ Σχολὴ αὐτὴ θέλουν νὰ παιδαγωγοῦν τὰ παιδιά γιὰ τὴν πρακτικὴ ζωὴ.

Ὁ Ἀγγλικὸς καὶ Ὀλλανδικὸς καπιταλισμὸς βρῆκε τὸν παιδαγωγικὸ τοῦ ἀντιπρόσωπο στὸ Locke: (1) Ἐὐτὸ παιδί πρέπει νὰ ἀσκήται νὰ ὑποτάσῃ τὶς ἐπιθυμίες του στὴ θέληση τοῦ δασκάλου. Αὐτὸ τὸ πετυχαίνομε μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ φιλότιμου, μὰ καὶ μὲ ἐπαινοὺς καὶ τιμωρίες. Οἱ γνώσεις δὲν ἔχουν καὶ τόση σημασία, ἀλλωστε τὸ παιδί μπορεῖ νὰ τὶς ἀποκτήσῃ καὶ παίζοντας. Ἡ πρώτη ξένη γλῶσσα, πού πρέπει νὰ διδαχθῇ, εἶναι ἡ Γαλλικὴ. Καὶ τὰ Λατινικὰ διδάσκονται, θεωρεῖται ὁμῶς σημαντικώτερη ἢ ἄσκηση στὴ μετάφρασή τους παρὰ ἢ ἄσκηση στὴ λατινικὴ ὁμιλία. Μαζὶ μ' αὐτὰ διδάσκονται καὶ Ἱστορία, Γεωγραφία, Ἀριθμητικὴ, Γεωμετρία, Ἀστρονομία. Ἐπίσης χειροτεχνικὲς δεξιότητες διαφόρων εἰδῶν. Τονίζεται ἀπὸ τὸ Locke ἡ σημασία τῶν σχολικῶν ταξιδιῶν. Σ' ὅλο τὸ παιδαγωγικὸ αὐτὸ σύστημα, ὅλα καθορίζονται πρὸς ἓνα ὠφελιμιστικὸ, πρακτικὸ σκοπὸ. Πρέπει νὰ μορφωθῇ ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ὁ ἱκανὸς καὶ δυνατός. Τυπικὸ παράδειγμα τοῦ εἰδους αὐτοῦ τῆς μόρφωσης εἶναι ἡ ἐξέλιξη ἐνδὸς πλούσιου μεγαλοαστοῦ τῆς μέσης Γερμανίας, ὅπως τὴν μαθαίνομε ἀπὸ τὸν ῥήτορα τῆς νεκρολογίας του στὰ 1754.

(1) 1693. Some thoughts concerning education.